

Be kell azonban látni azt, hogy, ha bekövetkezik ez a partraszállás, a döntést nem az ejtőernyős csapatok fogják kivívni, de alkalmazásuk nélkül nem lehet elképzelni.

Mint már említettem, nagyon könnyen elképzelhető, sőt sok jel valószínűsíti azt a lehetőséget, hogy a jövő háborújában mindig több és több rosszat várhatunk a levegőből. És ez a „légből jövő“ rossz mindig nagyobb és nagyobb szerepet fog játszani a földi hadműveletekben bekövetkező döntésnél. Hogy ez valóban bekövetkezhessenek, egyedüli feltétele a sokkal nagyobb tömegű és sokkal nagyobb teherbírású repülőgép, tehát a mai kiforrott repülőgépipítő technikanak csak egy nagyon kicsi irányváltoztatása.

BALÁSSY MIKLÓS

FRANCIAORSZÁG 1942 KÜSZÖBÉN

1941 FRANCIAORSZÁG legutóbbi százötvenéves történetének egyik legszomorúbb dátuma. Igaz, hogy a szíriai angol-francia összeütközéstől és a francia partoknak angol bombázásától eltekintve, alig folyt francia vér és a károk távolról sem érték el az 1940. évi 45 napos hadjárat pusztításait. Mégis, míg a fegyverszünetet követő hetekben, sőt hónapokban az ember azt hitte, hogy egy rettenetes, de múló megpróbáltatásról van szó, ma már a franciák kénytelenek belátni, hogy a háború mind súlyosabb formákat ölt, terjedőben van és hogy sokáig fog tartani...

Másfél millió munkabíró ember, akire a nemzetgazdaság felépítésében múlhatatlan szükség volna, még mindig hadifogságban él. Igaz, hogy az első világháború veteránjai, családfők, kiknek négy kiskorú gyermekük van, a súlyos sebesültek és betegek hazakerültek, s ez sem lebecsülendő eredmény. De most már a 18 hónapon túl nyúló hadifogság, mely a nemzetközi jog előírásainak ugyan megfelel, mert hiszen békeszerződés nem jött létre a volt hadviselők között, mind súlyosabban érezteti hatását. S szomorú csüggedés lepi meg magukat a foglyokat is, mikor a Stalagban vagy Oflagban értesülnek arról, hogy odahaza terjed az éhség, a tüzelőhiány, a családban nincs cipő, nincs ruha. S a kettészakadt család hiába várja sorsa jobbrafordulását...

Ez a szomorúság, ez a végleges, szinte kétségbeesett csüggedés volt 1941 alaptónusa s ezen nem segített az sem, hogy a hagyományos francia jókedv is kiütközött hébe-hóba ...

A termelés és fogyasztás helyzete egész Franciaországban hónapról hónapra rosszabbodik. Ezt minden idegen láthatja, akit ügyei bizonyos időközökben az országba szólítanak.

Első helyen az élelmezést kell említenünk. Ez a legelső gond, sőt mondhatni, a franciák kilentized részénél az egyetlen. Elannyira, hogy még olyan emberekkel, akik azelőtt nem sokat törődtek a földi javakkal, alig lehet másról beszélni. A vidéki városokban, az „Hôtel de France“ vagy az „Hotel du Commerce“ bejáratánál feltizenegykor és félhatkor kifüggesztett étlap ezerszerte jobban érdekli a kisembert, az „hommé de la rue“-t, mint a rikkancsok rendkívüli újságjai, a Paris Soir harmadik, vagy a Petit Journal ötórai kiadása. Egyik-másik kis vendéglőt, amely tegnap és tegnapelőtt még üres volt, egyszerre különös, tarka társaság lepi el, mert jegy nélküli csirkét vagy halat szolgál ki. Jelentős, nagy esemény az ilyesmi...

A francia nép ma nem három rendre oszlik, hanem két jól megkülönböztethető osztályra: akiknek vagyoni helyzetük megengedi, hogy szabályosan vendéglőben vagy szállodában étkezhessenek és olyanokra, akik számára ez lehetetlen, mert nincs e fényezéshez illő jövedelmük.

Az első csoport kiváltságát nem lehet eléggé felbecsülni. Igaz, hogy a vendéglők étlapja nem valami változatos. Paradicsom és tök, tök és paradicsom, nizzai „ratatouille“, vagyis ugyanezen dicséretes főzelékek keveréke erősen megfokhagymázva, s utána egy éretlen gyümölcs vagy egy egészen vékony szelet sovány sajt: ez szinte mindennap egy meg nem szállt területi középfranciaországi város vendéglőjének a „table d’hôte“-ja, mely hajdan gasztronómiai különlegességeiről volt híres.

Azok, akik így bőjtölnek, 35—50 frankért fejenként és étkezésenként, nem is tudják, milyen boldogok ... Ehhez a spártai ebédhez még mindig meg lehet enni a jeggyel járó kenyéradagot, lehet hozzá inni friss vizet, sőt, ha szerencséje van az embernek, egy negyedliter aszaltit is foghat ki magának. A márkás borok árusítása ma még szabad és egyes vendéglősök arra használják ezt a szabadságot, hogy háromszorosan vagy négyszeresen fiztetik meg a menü árát...

De ezek a kis kellemetlenségek eltörpülnek a mellett a szörnyű aggodalom mellett, mely már szinte egy év óta fojtogatja a lakosság többi részét, vagyis Franciaország kilenctizedét, melynek számára még a hatóságilag szabályozott vendéglői árak is hozzáférhetetlenek. Neki is van élelmiszerjegye: zöld, lila, sárga, narancs, kék, zsiradékra, sajtra, húsrá, hentesárura, cukorra, krumplira és kenyérre. De talán csak ez utóbbi árucikket lehet beszerezni a megfelelő mennyiségben. És végtére ez mégsem elég, különösen a fiatal étvágyak számára.

Képzelnék el a háziasszonyok tragédiáját, akik a sok élelmiszerjeggyel a zsebükben hosszú órákon át álldogálnak és fáradtan, csüggedten térnek haza a majdnem teljesen üres hálóval és kosárral kezükben! A nagyobb városokban hónapszámra nem láttak tojást. Azokon a napokon, amikor a burgonyaszállítmányok érkezését jelzik, szinte rendőrkordont kell állítani az utcán, ahol esőben, hóban tömegek tolonganak, hogy kapjanak — vagy ne kapjanak — fél- vagy negyedkilót a drága gumóból. Láttam igen elegánsan öltözött hölgyeket, amint a valamikor luxusos étteremben megvetően visszaküldték a változatlanul vízzel fűszerezett főzeléket és mohón vetették magukat egy tányér hitvány krumplira.

Húsról pedig jobb nem is beszélni: csak a zugban és a távoleső falvakban tudják, hogy léteznek. A mészárszékek 12 órán át zárva vannak és a jegyen feltüntetett mennyiségek oly kicsinyek, hogy sokgyerekes családdal kell bírni ahhoz, hogy egy kis hulladékhoz jusson az összesített jegyek tulajdonosa. Különben a nagyvárosok lakosságának teljesen le kell mondania a húsfogyasztásról, hacsak nem rendes vendégei valamelyik vendéglőnek. Hallottam lyoniakról, akik szavojai nyaralásuk alatt elhánták húsjegyeiket, tudván, hogy úgysem használhatják az 500.000 lakosú városban.

Textíliákban és lábbeliben ugyanilyen nagy az inség. Az 1941 tavaszán kiadott jegyek tulajdonosának csak 1942 elején lesz annyi pontja, hogy egy sportnadrágot vásárolhasson. Ezzel szemben a zsbárosok remek üzleteket csinálnak, mert három rend régi ruhát be lehet cserélni egy újra. A leg-elegánsabb hölgyek nagy többsége is a „belle saison“ alatt harisnya és kalap nélkül jár, ami lényegesen egyszerűsíti a női öltözködést, mert ezen meg lehet takarítani posztót, nemezt, szalmát, műselymet, mégpedig nem is olyan megvetendő mennyiségben ...

De az inség más téren is terjed. Nincs papiros, teljesen eltűnt a madzag, sőt még a madzagpótlék is. Az árukat nem teszik többé dobozba vagy kartonba és sehosem csomagolják be. Előkerültek a régi irattáskák s a legkülönfélébb kis kofferek: mindenkinek a kezében lehet látni ilyet, még ha nem is tanár, ügyvéd vagy utazó. Üveg sincsen, s a vásárló üres kézzel jön

ki az üzletből, ha szájvizet vagy kölnvizet akart venni és nem hozott magával régi üveget. A csemegekereskedésben sem kap még egy palack bordóit sem, ha nem hoz ugyanakkor egy pontosan ugyanolyan alakú és nagyságú üres palackot. Gondolhatjuk, hogy mindez nem igen lendíti fel az üzletmenetet. A boltokat különben zárva tartják, ameddig csak tudják. A vásárló afféle betolakodó idegennak számít s a boltos, kinek a fontossága erősen megnövekedett, igen fennhézva beszél vele. „Ha nincs megelégedve, menjen máshová.“ Nagy kegy, ha elveszi az ember pénzét.

Az utazás rendkívül megnövekedett. A személyvonatok 40 százaléka megszűnt az október 6-án életbeléptetett téli menetrend óta. December I óta további 10 százalék állt le. Kiválasztják a lelehetősebb időpontokat, hogy csökkentsék a vándorló ösztönű franciák kedvét, akik makacsul utazgatnak a tömött vonatok, a lehetetlenné tett átszállások, a szállodák és állomások zsúfoltsága ellenére is.

A mindennapos élet ilyenkor kellemetlenségeit a francia türelemmel viseli és nem túlságosan morgolódik. Sort áll a telefonfülkék előtt, mert tilos kávéházból, vendéglőből, vagy szállodából telefonálni, minek folytán mindenki a postát rohanja meg. Ugyanez a tömeg a rendőrségi őrszobák előtt is sort áll, ahol többek között a sürgönyöket láttamozzák. Mások a polgármesteri hivatalok előtt álldogálnak, mert ott kapni a tartózkodási engedélyt, az élelmiszerjegyeket és mindenféle egyéb fontos okmányokat.

Mindenféle hivatalnokokba ütközik az ember, akiknek az az egyetlen foglalkozása, hogy beírják az útlevelet vagy a személyazonossági igazolvány adatait nagy listákba, melyeket aztán soha senki sem néz meg. De a francia, ki azelőtt híres volt zúgolódó természetéről, ma nem nagyon protestál. Még csak a kormányt sem vádolja a sok kellemetlenségért. Rezignáltan gondolja magában: „láttunk már rosszabbat is“ és a legtöbbször hallgat.

De azért ideges is, hiszen még csak cigarettára se gyűjthet, mióta a dohányt is jegyre adják és az adagot erősen megszorították. A hölgyeknek nincs jegyük, de jobban dohányoznak mint valaha. Nyilván a férfiak fosztják meg magukat az élvezettől. S így ma székfü és rózsa helyett a „Caporal ordinaire“, a „Gitanes“ meg a „Xanthia“ a gáláns ajándék. Az idegesség olykor a legcsekélyebb incidensre kitér. Olyankor módfelett keserű szavakban fejeződik ki. Majd egy vállvonogatásra, egy mulatságos megjegyzésre kitér a nevetés és minden rendben van.

Nem csoda, ha ebben a hangulatban „lustasági hullám“-ról beszélnek. Senkisem akar kisebb reparatúrákat vállalni. Ha egy szállodában a csengő elromlik, úgy hagyják: azzal is áramot lehet megtakarítani. A legtöbb penzióban már nem szolgálnak ki reggelit, hogy a gázzal takarékoskodjanak és a szemben levő kávéházba küldik a vendéget.

Ugyanígy vannak az iparosok is. A cipészek nem vállalják a régi cipők talpalását. Mint sok más iparosnak, nekik is még megvan az a mentségük, hogy nincs anyaguk. De másutt is alig nyitják ki a műhely ajtaját és a rendelő efféle válaszokat kap: „Hja, ha a háború előtt volnánk! Szívesen vállaltam volna, de ma minek fáradjak?“ Mintha a pénz is, amióta nem képes a kisemberek szerény, de szükségesnek érzett örömeit megszerezni, elvesztette volna minden varázsát...

Világos, hogy e keserű hangulattól a politikai élet is megmérgeződik. A Dormoy elleni merénylet után, melyről legutóbb megemlékeztünk, Versaillesban egy merénylő súlyosan megsebesítette Lavalt és Marcel Déat-t: az áldozatok egészsége azonban hamarosan teljesen helyreállt. Párizs külvárosában lelőtték Gitton-t, a volt kommunista képviselőt, aki utóbb a III. internacionálé legelkeseredettebb ellensége lett. Majd Párizsban, Nantesban, Bordeauxban, Rouenban és más városokban

számos merénylet történt a megszálló csapatokhoz tartozó személyek ellen, ami igen szigorú megtorló intézkedéseket váltott ki.

A tettesek közül csak egy néhányat sikerült elfogni. Bár a lakosság többsége elítéli ezeket a terrorista cselekményeket, a merénylőknek legtöbbször sikerült a tett elkövetése után megszökniük és így a büntetést elkerülniök.

Ebből a politikai atmoszféra erős megromlása következett, amit Weygand tábornok november végi nyugdíjazása még csak fokozott. A legvadabb hírek támadtak a nyugdíjaztatás körül s ha ezeknek nem lehet is hitelt adni, mindenesetre jellemzik a közhangulatot. Az eseményektől, nélkülözésektől elkeseredett francia polgár, kit legkedvesebb és régibb szokásaiból vetett ki az idők mostohasága, hajlamos lett a szélsőségekre és meggondolatlan cselekedetekre, még ha a külföldi eredetű ösztönzéseket kívül hagyjuk is a számításon ...

Ezért a kormánytényezők szívesen beszélnek megújulásról, de amikor a reformok végrehajtására kerül a sor, óvatosság és lassúság jellemzi minden elhatározásukat.

A Pétain—Göring-féle Florentin-Vergigny-i találkozó (december 1) kifelé vezet-e majd az országot ebből a tespedésből? A hadifoglyok ügyének kielégítő elintézése, melyről egészen bizonyosan szó esett a megbeszélésen, bizonyára nagyot lendítene a lelkek megbékélésén. Valószínű azonban, hogy a saint-florentini találkozó csak előzetes tapogatózásokra szorítkozott: a tényleges tárgyalások csak ezután következnek ... A kormányzatnak pedig nagy szüksége volna a hangulat javulására, annak ellenére, hogy az államfő vidéki körútja — Lyon, Annecy, Chambéry érintésével — diadalmas volt. S a sikeres megoldás reménye annál biztatóbb, mert mind a megszálló hatóságok, mind az együttműködést hirdető francia pártok tisztában vannak azzal, hogy milyen nagy haszonnal járna mindenki részére, ha nem a politikai desperádók szaporodnának, hanem a békés munka hívei és lehetőségei.

Ennek a munkának az előfeltételeivel foglalkoznak azok a kormányhatóságok is, akik — bár külföldi minták felhasználásával, de mégis gyökeresen nemzeti szellemben — igyekeznek a munka kodifikációját nyélbe ütni.

A harmadik köztársaság „Liberté, Égalité, Fraternité“ jelszavát a mai francia állam a „Travail, Famille, Patrie“ (Munka, család, haza) hármas jelszavával helyettesítette. A megsebzett, fájdalmas haza képe ma talán még kedvesebb minden franciának, mint a hajdani gazdag, virágzó győztes hazáé. Hogy ezt az eszményt sikerült egy legyőzött, megalázott, kiéhezett országban megtartani, az az államfőnek legfőbb érdeme, amit még azok is elismernek, akik a részletekben más módszereket alkalmaznának. De bizonyos az is, hogy a franciák erősen megoszlanak a haza szolgálatának módszereire nézve, mint az előző beszámolómban részletesen bemutattuk. Hogy a c s a l á d megszervezése milyen nehézségekbe ütközik, az a fenntebbiekből is kitűnik.

De a harmadik céllal, a m u n k a megszervezésével azonnal foglalkozni lehetett. A lustasági hullámmal szemben a munkakedv élesztése a legközvetlenebben megoldható feladat. S a vichy-i kormány dicséretére legyen mondvá, e téren érdemes törekvésekről lehet máris beszámolni...

A munkatáborok, az ifjúsági műhelyek, a volt tűzharcosok szervezetei, a cserkészlet támogatása, mind e szempontból vizsgálandó, ha méltányos ítéletet akarunk mondani e szervezetek működéséről. De a legmaradandóbb e téren bizonyára az a munkakódex (charte du travail) lesz, melyet a hivatalos lap október 26-án tett közzé. Nagyszabású tervről van itt szó, mellyel érdemes — úgy hisszük — közelebről foglalkozni. Nincs itt szó az olasz „Carta del Lavoro“ vagy a német „Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit“ szolgálai utánzásáról: ez a munka tiszta francia termék, melyet hosszú előkészítő munka előzött meg. Maga Pétain marsall is dolgozott ezen a „Lói sur l'organisation du Travail“ címet viselő törvényen.

Igaz, hogy az előkészítő bizottság, a „comité d'organisation professionnelle“, mely 1941 februárjától szeptemberig ülésezett, semmi teret nem engedve a rögtönzésnek és a véletlennek, tanulmányozta az

olasz és német törvényeket is. De ha mindenképpen ideológiai háttérrel keresünk a francia munkakódex mögött, azt inkább a pápai enciklikákban találjuk meg, melyek mély benyomást tettek a francia államfőre.

Itt XIII. Leó „Rerum novarum“-ját (1891) és XI. Pius „Quadragesimo anno“-ját (1931) kell elsősorban említenünk. A marxista osztályharc gondolatát elvetvén, az 1941-i francia törvény a hivatásszervezeti együttműködés gondolatát fogadta el alapjául. Kerettörvény ez, melynek egyes fontosabb részleteit majd utólag kiadandó rendeletek és külön törvények szabályozzák. Egyelőre nem a korporációs Franciaország megszervezéséről van itt szó, mely az indokolás szerint még hosszú évek munkája lesz, de annak lehetőségét jelenti ki a törvény.

Helyszűke miatt itt csak arra mutatunk rá, miben óhajt ez az organizációs törvény újítani. „Jól megépített hivatásszervezeteket alkotni, melyek az emberek nem aszerint csoportosítják, amilyen helyet foglalnak el a munkapiacra, hanem tevékenységi ágaik szerint, melyekhez tartoznak“, ez volt a „Quadragesimo anno“ eszménye, melyet a francia munkatörvény is azonnal életbe léptetni óhajt.

A munkakódex a kereskedelem és ipar minden ágára alkalmazandó, kivéve két fontos területet: a minden rendű és rangú közhivatalnokokat — ezeknek külön státútumát a szeptemberi törvény külön megállapítja —, valamint a szabadfoglalkozásúakat (ügyvédek, orvosok, építészek), kiket a törvény külön „rendekbe“ csoportosít. Ettől a két csoporttól eltekintve minden kis- és nagykereskedelmi és ipari vállalat a „Charte“ hatáskörébe tartozik.

Igaz, hogy a szakszervezetek (syndicats) továbbra is megmaradnak, sőt kötelezővé is válnak és egységesíttetnek, ami érezhetően megváltoztatja jellegüket. Munkaadói és munkásszervezetek maradnak, de külön hely jut a „közbenső osztálynak“, mely a képezett szakembereket (technicien) és a közigazgatási kereteket foglalja magában. Ez a hármass beosztás van hivatva arra, hogy felfogja a tőke és a munka között mindig előforduló összeütközéseket. Hármass beosztás lesz a társadalmi rendben: a munkaadók vezetnek, a bérmunkások közreműködnek, a közbenső osztály pedig részes a munkaadók tekintélyében és az alkalmazottak „bérmunkást“ jellegében is; de hármass beosztás van geográfiai tekintetben is: helyi keret, regionális keret (a megye így a közigazgatási szervezetben továbbra is megmarad, míg társadalmi szempontból túlságosan szűknek ítéltetett), és végül a nemzeti keret.

Minden rendi foknak és minden térbeli keretnek külön szerv felel meg. A szakszervezeteknek feltétlenül tilos politikai és vallási kérdésekkel foglalkozni, de nagy szerepük jut ki társadalombiztosítási, munkaegészségügyi, munkavállalási kérdésekben. A döntő szerep azonban, melyen az épület nyugszik, nem a szakszervezeteké, hanem a „vegyes társadalmi bizottságoké“ (comité social mixte). Ilyen bizottság létesül minden „hivatáscsalád“-ban (famille professionnelle), a helyi, megyei és nemzeti kereten belül. Ezek a bizottságok jogi személyek, vagyont, ingatlant szerezhetnek, vásárolhatnak vagy ajándékba kaphatnak, ajándékozhatnak és örökölhetnek.

Minden jelentősebb helységben a törvény 12—24 tagra kontemplálja a bizottság tagjainak számát; a három osztály egyenlő arányban van benne képviselve. A bizottság házat szerez vagy bérel, ahol a „hivatáscsalád“ érdekeit megbeszéli. Ehhez persze pénz kell, még pedig sok. De a szükséges összeget ott veszik el, ahol van, egy híres formula szerint... A hivatáscsalád vagyona gyorsan fog nőni; a tagok kötelező díjaiból, a régi feloszlott szervezetek vagyonaiból és végül a különféle vállalatok jövedelmeinek megadóztatásából.

Ahhoz, hogy mindez jól működjék és a sikkasztás lehetőleg kizárassék, feltétlenül erős és pontos pénzügyi ellenőrzésre lesz szükség. Ezt az ellen-

őrzést eleinte a társadalmi bizottság felsőbb foka gyakorolja az alatta levő felett, míg a kormány ellenőrzése csak a legfelsőbb fokon működik. Így reméli a törvény kifejleszteni a hivatásrendi szolidaritás szellemét. A társadalmi bizottságoknak különben három elnöke lesz: egy munkás, egy munkaadó és egy technikus; ezek egymásután elnökölnek. Így az egyes osztályok uralma — legalább is így remélik, — kiküszöböltetik. A társadalmi bizottságok foglalkoznak az ellentétek elsimításával, kezelik a vagyont, vezetik a jóléti szervezeteket, szabályozzák a szakképzés kérdését, de nem folynak bele a vállalatok vezetésébe. Legfontosabb szerepük a bérkérdésben lesz.

A bérszabadság a munkaadó részéről megszűnik. Helységenként és vidékenként a hatóság bérlétnimumot állapít meg. De a pótlékok tarifáját, ami a szakképesség, a teljesítmény, az ügyesség, a családtagok száma stb. szerint módosítja a bért a munkás javára, az illető társadalmi bizottság állapítja meg, a felsőbb fokozat ellenőrzése mellett. Ilyen körülmények között a sztrájk és a munkáskizárás lehetetlenné válik, mert regionális és országos munkatörvényszékek hivatási és hivatásközi döntőbírósként fognak működni.

Röviden ez a munkakódex vázlata, melyet egyszer talán a Pétain-kormány nagy művének fognak tekinteni. Minden attól függ persze, hogyan megy át a törvény a valóságba. Egy-két évi átmeneti időszak minden esetre engedélyeztetett. A kormány ugyanis nem szereti az ugrásokat. De a pillanatnyi nagy nehézségek ellenére is lehet bízni a javaslat jövőjében. Már maga az a tény is, hogy a tespedés és csüggedés napjaiban a Pétain—Darlan-kormány és különösen munkaügyi minisztere, Belin ilyen hatalmas szervezési munkába mert fogni, némi reményt kelt...

PARISIENSIS

EGY EGÉSZSÉGES FALU

AFALUKUTATÁS egyik nagy eredménye az egykés gócek kimutatása és az egyke okainak vizsgálata. Tudjuk, hogy a Magyarországon élő népek közül — sajnos — a fajmagyarság tartozik a legkevésbé szapora elemek közé és különösen a Dunántúl és Erdélyben — a Székelyföldet kivéve — ijesztően alacsony a születési arányszám. A nyugati népek természetes szaporodása nem sokkal jobb, egyes országokban még rosszabb a mienknél, de nemzetiségeink (szlovákok, románok, rutének és a németek nagy része), azonkívül (a cseh kivételével) az országunkat környező népek szaporodási ezreléke a magyaré fölött áll. A dunántúli, főképpen az ormánsági pusztuló magyarság kérdésével számos írónk (Fülepp Lajos, Kodolányi, Illyés, Kiss Géza, Kovács Imre) foglalkozott részletesen. A grafikonok és statisztikai adatok tükrében szomorú kép bontakozik ki előttünk az ottani fajmagyar lakosság ijesztő fogyásáról és talán megállíthatatlan pusztulásáról.

Ebben a kis dolgozatomban¹ ezzel szemben egy szintén tiszta magyar, de életerős, egészségesen fejlődő községnek, a sopronmegyei Bősárányának népmozgalmi adatait igyekszem bemutatni. Hadd lássunk a sok árnyék után egy kis fényt is, a sötét képbe hadd csillanjon bele egy kis reménysugar is.

¹ Adataimat 1939 és 1941 nyarán a helyszínen szereztem be nagyrészt, mikor a Táj- és Népkutató, illetőleg a Magyarságtudományi Intézet megbízásából néprajzi és néprajzi gyűjtést végeztem a Rábaközben.